

Dr. Bereczki Ibolya

A tájház mint muzeális intézmény – Múzeum, kiállítóhely, tájház

Mi a különbség a múzeum és a muzeális intézmény között?

A válasz a legegyszerűbben így hangzik: Minden múzeum muzeális intézmény, de nem minden muzeális intézmény múzeum. Persze, mégsem olyan egyszerű eligazodni a különböző muzeális intézmények rengetegében. Magyarországon ma az Oktatási Minisztérium mintegy 900, muzeális intézményi működési engedéllyel rendelkező intézményt tart nyilván, ezeknek azonban a hazai jogszabályok szerint csak egy része tekinthető valóban múzeumnak.

Az ICOM, a Múzeumok Világszövetsége etikai kódexének megfogalmazása szerint „a múzeum profitra nem törekvő, a társadalom és fejlődése szolgálatában álló, a köz számára nyitott állandó intézmény, amely az emberek és környezetük anyagi és szellemi bizonyítékait gyűjti, megőrzi, kutatja, közvetíti és kiállítja tudományos, közművelődési és szórakoztató céllal.”

A magyarországi múzeumok jogállását az 1997. évi CXL. törvény határozza meg, ez alapján beszélhetünk országos múzeumról, országos szakmúzeumról, megyei múzeumokról, és hozzájuk kapcsolódó megyei múzeumi szervezetről. A múzeumok következő csoportjába a területi múzeum, a tematikus múzeum. Szám szerint a legtöbb, de nagyságát tekintve a legkisebb a közérdekű muzeális gyűjtemény és a közérdekű muzeális kiállítóhely. A magyarországi tájházak a működési engedélyük alapján az utóbbi két kategóriába sorolódnak, többségük kiállítóhely. A csoport utóbbi két eleme nem nevezhető múzeumnak, mert a működése többnyire nem terjed ki valamennyi olyan területre, amely a múzeumok feladatkörébe tartozik. A törvény megfogalmazása szerint „Múzeum a kulturális javak tudományosan rendszerezett gyűjteményeiből álló muzeális intézmény”.

A múzeumok feladata

Egy múzeum feladata nem más, mint a kulturális javak meghatározott anyagának folyamatos gyűjtése, nyilvántartása, megőrzése, restaurálása, tudományos feldolgozása és publikálása, valamint kiállításokon és más módon történő bemutatása. A törvényi előírások szerint a múzeumnak rendelkeznie kell az e feladatok ellátásához szükséges tárgyi és anyagi feltételekkel, megfelelő épülettel, szakirányú felsőfokú végzettségű alkalmazottakkal. A múzeum

elnevezést kizárólag a törvényben foglaltak szerinti működési engedéllyel rendelkező intézmények használhatják.

A közérdekű muzeális gyűjtemények és a közérdekű muzeális kiállítóhelyek feladata elsősorban a már összegyűjtött anyag megőrzése és bemutatása, de restaurálás, tudományos feldolgozás csak abban az esetben folyik bennük, ha alkalmazottaik rendelkeznek az ehhez szükséges felsőfokú képesítéssel, és a tárgyi feltételek is biztosítottak a tevékenységhez.

A múzeumok több évszázados története során a középpontban hosszú ideig a megőrzés számított a legfontosabb funkciójuknak. A 20. század második felében a törvényi deklarációval is megerősítve a gyűjteménygyarapítás, a katalogizálás, a tudományos feldolgozás és a közreadás feladatai egymással arányos súlyt képviseltek. Napjainkban a hangsúly erőteljesen eltolódott a bemutatás, azon belül is az élményszerű megjelenítés irányába. Ébli Gábor véleménye szerint ma a múzeum a kulturális fogyasztás helyszíne.

Elgondolkodtató, hogy milyen eszközökkel, új módszertani megoldásokkal képes felvenni a versenyt a múzeum, hogy a média által rendkívüli mértékben befolyásolt reménybeli látogatói eljőjenek a múzeumba, és ott jól is érezzék magukat. Ez persze mind kevés ahhoz, hogy egy múzeum múzeum maradjon. Ha a látogató számára a múzeumlátogatás nem más, és nem több, mint a szabadidő eltöltésének olyan lehetősége, ahol a domináns élményelem a pusztán – ugyan kulturális – produkció és a vásárlás, akkor nem sokat tudott tenni a múzeum vendége tudásának gyarapításáért.

Az átalakuló múzeumok feladatköre változik, annak azonban alaptételnek kell maradni, hogy a kulturális és természeti örökség megőrzésére szolgáló múzeumnak egyre nagyobb szerepet kell játszani a tudásközvetítésben, s ehhez a legmodernebb technológiával és széles körű partneri hálózattal kell rendelkeznie. A nyitott múzeum nemcsak raktárai kapuját nyitja meg alkalmilag vagy állandóan a látogatói előtt, hanem a múzeumban felhalmozott anyagi és nem anyagi jellegű tudás megszerzésének lehetőségét biztosítja a nyitott szemmel érkező vendégei számára is.

A múzeumok feladatköre napjainkra határozottan tovább bővült a közoktatás támasztotta igények, a kompetencia alapú oktatás általános céljai nyomán. A múzeumi infrastruktúra átalakítása mellett pedagógiai szempontból is felkészült szakemberekre, új látásmódra, modern módszertani eszköztárra is szükség van. A jogi, közgazdasági feltételrendszer mellett szemléleti váltásra, a fejlesztésekhez szükséges anyagi források megteremtésére szintén szükség van ahhoz, hogy pedagógus, diák és múzeumi szakember együttműködésével megújulhasson múzeum és iskola sokrétű, komplex kapcsolatrendszerre.

A tájházak működtetői egyre gyakrabban kerülnek kapcsolatba a múzeumok ezen új típusú feladatrendszerével, és ha stabil, hosszú távon is növekvő látogatószámot szeretnének, bizonyítani kívánják intézményük társadalmi hasznosságát, fenntartójuk támogatásával össze kell fogniuk településük kulturális és oktatási intézményeivel, civil szervezeteivel, hogy a módszertani megújulás színtereivé, és egyúttal pusztá kiállítóhelyből közösségi térré válhassanak.

Mitől múzeum egy múzeum? Múzeum-e az, ami annak nevezi magát?

Múzeumtípusok Magyarországon

Az 1997. évi CXL. törvény a következő kategóriákba sorolja a muzeális intézményeket:

Országos múzeum

Az országos múzeum átfogó, egy vagy több alaptudományra támaszkodó, szakterületén kiemelkedő jelentőségű, művelődéstörténeti, tudományos teljességre törekvő gyűjteményt gondoz; gyűjtőterülete – a Budapesti Történeti Múzeum kivételével – az egész országra kiterjed. Az országos múzeumok felsorolását a törvény melléklete tartalmazza.

Országos szakmúzeum

Az országos szakmúzeum szakterületén tudományos teljességre törekvő, jelentős gyűjteményt gondoz; gyűjtőterülete az egész országra kiterjed.

Megyei múzeumi szervezet és megyei múzeum

A megyei múzeumi szervezet a múzeumi feladatok egységes ellátásának intézményrendszere, amelyen belül különböző szakmai besorolású, önálló működési engedéllyel rendelkező muzeális intézmények működnek. A megyei múzeumi szervezet irányító intézménye a megyei múzeum; igazgatója egy személyben a megyei múzeumi szervezet vezetője. A megyei múzeum gyűjteményi anyagában több muzeológiai szakág magas színvonalon képviselt. Gyűjtőterülete az adott megye és az abban található megyei jogú város területére terjed ki. Megyei múzeumot az illetékes önkormányzat közgyűlése alapíthat, illetőleg jelölhet ki a fenntartásában lévő múzeumok közül.

Területi múzeum

A területi múzeum több múzeumi szakágat felölelő gyűjtőkörrel, egy (városi, települési múzeum), esetleges több (tájmúzeum) önkormányzat területére kiterjedő gyűjtőterülettel rendelkezik.

Tematikus múzeum

- a) A kulturális javak egy meghatározott csoportját, illetve egy témát érintő gyűjtőkörrel, országos vagy korlátozott gyűjtőterülettel, vagy
- b) egy muzeológiai szakterületet (szakágat) felölelő gyűjtőkörrel, korlátozott gyűjtőterülettel rendelkező intézmény.

Közérdekű muzeális gyűjtemény

A kulturális javak meghatározott értékeinek egységes gyűjtési szempontok szerint létrejött, egységesen kezelt és őrzött, szabályozott módon nyilvántartott és dokumentált együttese, mely a múzeumi követelményeknek nem felel meg, de tudományos, illetőleg művészi értéke alapján a miniszter közérdekű muzeális gyűjteménynek minősíti. E gyűjtemények lehetnek helytörténeti, intézménytörténeti, személyhez kötődő gyűjtemények, tematikus szakgyűjtemények, vallási és egyháztörténeti gyűjtemények.

Közérdekű muzeális kiállítóhely

Az a jelentősebb önálló gyűjteménnyel nem rendelkező intézmény (pl. személyhez, eseményhez, szervezethez vagy földrajzi ponthoz kötődő emlékház, emlékpark, régészeti park, kastély, tájház, galéria stb.), amely a miniszter engedélyével jogosult a kulturális javak, régészeti lelőhelyek, illetőleg épületek vagy épületegyüttesek tartozékaikkal és berendezéseikkel együtt történő bemutatására.

Muzeális intézmények alapítása, működtetése

„Nem minden múzeum az, ami annak látszik.” – ez a kijelentés akár mottója is lehetne ennek az írásnak. Valóban, gyakran találkozunk plakáton, internetes oldalakon, újságcikkekben lelkes magángyűjtők múzeumnak nevezett, valójában azonban muzeális funkciókat, minőségi bemutatást a legritkább esetben teljesítő kiállítóhelyeket, amelyek gyakran a legalapvetőbb műtárgyvédelmi és nyilvántartási előírásoknak sem felelnek meg.

Természetesen egy magángyűjtő is szervezheti gyűjteményét szakszerű kiállításba, óvhatja tárgyait a legmagasabb színvonalon, megnyithatja gyűjteményét a látogatók számára anélkül, hogy rendelkezne muzeális intézményi működési engedéllyel. Mégis, a szakmai tevékenység alapszintjét, mércéjét az esetek többségében az engedély jelenti. Kiadásának módjáról és feltételeiről Török Petra kötetünkben megjelent írásából további információk gyűjthetők.

A törvény lehetővé teszi a minisztériumok, megyei és helyi önkormányzatok mellett vállalkozások, alapítványok, magánszemélyek számára is muzeális intézmény alapítását és működtetését. Az alapítók felelőssége azonban rendkívül fontos, hiszen a létrejött muzeális értékű gyűjtemény minden, nyilvántartásba vett darabja a védett kulturális javak kategóriájába kerül. Az alapítónak, fenntartónak biztosítani kell a gyűjtemény megfelelő elhelyezését, gondoskodnia kell a gyűjteményt befogadó épület karbantartásáról, lehetővé kell tennie a gyűjteményi anyagból rendezett kiállítás látogathatóságát, a gyűjtemény, múzeum szakszerű vezetését.

Mindezekén túl az is lényeges, hogy a létrejött muzeális gyűjtemény közművelődési és közoktatási célokat is szolgáljon. Napjainkban egyre fontosabb, a fenntartás terheit csökkentő tényező, ha az adott település turisztikai kínálatának része a múzeum vagy kiállítóhely.

A múzeum szervezeti felépítése és működése

Attól függően, hogy a múzeumi törvény melyik kategóriájába sorolunk egy múzeumot, szervezeti felépítése egyszerűbb vagy bonyolultabb lehet. A kiállítóhely kategóriába tartozó muzeális intézmények a legritkábban önálló intézmények. Rendszerint vagy egy nagyobb múzeum filiái, vagy komplex művelődési intézmények, például általános művelődési központok szervezeti egységei.

A szervezeti felépítés tükrözi az adott intézmény méreteit, más szervezeti egységekhez való viszonyát, utal a legfontosabb feladataira, meghatározza az egyes szervezeti egységek hierarchiáját. Ennek legfelső szintjét az intézmény Alapító Okiratában fogalmazzák meg. A múzeum legfontosabb célja, küldetése (mission statement), a konkrét működés rendje pedig a Szervezeti és Működési Szabályzatból ismerhető meg. E dokumentumok rendszerint nyilvánosak, a honlapokon hozzáférhetők.

A múzeum küldetése

A múzeum küldetését nagyon gyakran igen röviden, olykor egyetlen mondatban határozzák meg, a British Museum-ét például a következőképpen: „A nemzet és az örökkévalóság számára megőrizni és megóvni a gyűjteményébe tartozó nemzeti örökséget.”

A Magyar Természettudományi Múzeum küldetését így határozza meg: „... a természet megismerésének, védelmének és megismertetésének érdekében gyűjti, kutatja, őrzi és bemutatja a természetre és a természettudományokra jellemző tárgyakat és ismereteket. ... küldetése, hogy egyedülálló hazai és egyetemes

gyűjteményeit, tudását és felkészültségét mindenki számára elérhetővé tegye tudományos és ismeretterjesztő publikációk, kiállítások, rendezvények, a múzeumi élmény formájában. Hagyományaink és új épületünk lehetővé teszik, hogy a múzeum természetrajzi – környezeti nevelési – kulturális helyszínné váljon.”

A Skanzen küldetését az intézmény vezetése az alábbiakban jelölte meg: „A Szabadtéri Néprajzi Múzeum a társadalom és annak fejlődése szolgálatában álló non-profit, állandó, a közönség számára nyitott intézmény, melynek alapfeladata a népi építészet és lakáskultúra kutatása, tárgyi és szellemi emlékeinek gyűjtése a magyar nyelvterületen, ezen örökség őrzése, illetve a gyűjtemény anyagának sokoldalú közzététele, a széleskörű hozzáférés biztosítása. Gyűjtéseivel, kutatásaival részt vállal a vidéki Magyarország kulturális örökségének megőrzésében, a települések társadalmi és kulturális fejlődésében. Kiállításain, kiadványain, ismeretátadási és szabadidős programjain keresztül, a tárgyi emlékek, az életmód és a szokások bemutatásával, elméleti ismeretek és a mindennapi életben hasznosítható gyakorlati tudás közvetítésével segíti a népi hagyományok jobb megértését, hozzájárul a magyar kultúra hazai és nemzetközi szintű népszerűsítéséhez.”

A tájház alapításakor, vagy a meglévő intézmény újraszervezésekor, hosszú távú stratégiai tervének készítésekor elengedhetetlen, hogy meghatározzuk muzeális intézményünk küldetését. Küldetésnyilatkozatunkat tegyük közzé a tájházról szóló kiadványban, az intézményi vagy települési honlapon.

A muzeális intézmény működése

A múzeum tevékenységeit alapvetően az intézménynek az Oktatási és Kulturális Minisztérium (korábban Művelődési Minisztérium, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma) által kiadott működési engedélyében, illetve az Alapító Okiratában foglaltak szerint végzi. Ez határozza meg az intézmény gyűjtőkörét és gyűjtőterületét, vagyis azt, hogy hol és mit kutathat, milyen tárgyakat, dokumentumokat szerzeményezhet, vagyis gyűjthet be.

A Szervezeti és Működési Szabályzat nemcsak az intézmény struktúráját jeleníti meg, hanem a múzeum törzs- és egyéb gyűjteményeinek felsorolását is tartalmazza. Az intézmény szakmai tevékenysége a felsőbb szintű jogszabályok és saját szabályzatai által meghatározott keretek között zajlik.

A múzeum jellege, besorolása és saját hagyományai együttesen határozzák meg a gyűjtemények struktúráját, ugyanakkor az egyes tárgy- és dokumentumtípusok nyilvántartásba vétele, kezelése, állományvédelme és restaurálása általános

eljárásrend szerint, minden muzeális intézményben azonos elvek alapján kell, hogy történjen.

A muzeális intézmények szakemberei

A múzeumi szakember fogalma az ICOM etikai kódexének meghatározása szerint: „...múzeumokban vagy egyéb intézményekben (akár fizetésért, akár anélkül) dolgozó személyek, akik speciális képzést kaptak, vagy ezzel egyenértékű gyakorlati tapasztalattal rendelkeznek a múzeum irányítását és működését szolgáló bármilyen területen.”

Az alábbiakban néhány fontos és jellemző múzeumi tevékenységhez kapcsolódó szakember munkájáról szólunk röviden.

Mit csinál ...

– a muzeológus?

Valamennyi múzeum (a közérdekű muzeális gyűjtemény és a közérdekű muzeális kiállítóhely) kivételével kötelezett arra, hogy főállásban foglalkoztasson muzeológust.

A szakember többnyire régész, történész, néprajzos, irodalomtörténész, művészettörténész, természettudományos vagy éppen műszaki muzeológus, aki a szakterületéhez kapcsolódóan ellátja a múzeumban a gyűjteménygyarapítással, a múzeumba került tárgyak és dokumentumok muzeológiai feldolgozásával, tudományos vizsgálatával kapcsolatos feladatokat.

A gyűjtemény anyagából kiállítást rendez – egyre gyakrabban kurátornak nevezik ebben a minőségében –, tudományos közleményeket és ismeretterjesztő írásokat készít, közreműködik a múzeum ismeretadási szolgáltatásainak biztosításában. A kisebb muzeális intézmények muzeológusai gyűjteménykezelői, szükség esetén konzerválási, kiállításrendezési és múzeumpedagógusi feladatokat is ellátnak. Képesítését tudományegyetem szakirányú képzésen szerzi meg.

– a restaurátor?

A múzeumba került tárgyak és dokumentumok tisztítását, konzerválását és restaurálását végzi éves munkaterve és a múzeum restaurálási terve alapján. Alapfokon műtárgyvédelmi asszisztensi tanfolyam után, felsőfokon az

Iparművészeti egyetemen szerzett képesítéssel dolgozhat a múzeum erre a célra szakszerűen felszerelt restaurátor műhelyében.

– *a gyűjteménykezelő és raktáros, a fotós, az adattáros?*

A tisztított, lehetőség szerint konzervált, és a muzeológus által meghatározott, szakszerűen leírt tárgyak, dokumentumok további elhelyezéséért felelős. Ő írja a leltári számot a tárgyra, fotózza le, rögzíti adatait a leltárkönyvben vagy a számítógépes nyilvántartásban. Közreműködik a kiállítások előkészítésében, rendezésében, a kölcsönzések lebonyolításában, csomagolásában, a múzeumba kerülő tárgyak szállításában.

– *a múzeumi könyvtáros?*

A közepes és nagyobb múzeumok rendszerint tekintélyes méretű szakkönyvtárral rendelkeznek. A könyvtári gyűjtemény gyarapításáért, a szakszerű kezelésért, és a kutatószolgálat biztosításáért a legtöbb intézményben a könyvtáros a felelős

– *a kiállításrendező?*

A múzeum kiállításainak technikai kivitelezője. Munkáját szorosan összehangoltan végzi a muzeológussal, a gyűjteménykezelővel. Gyakran nem állandó alkalmazottja a múzeumnak, hanem szolgáltatásként végzi a tevékenységét.

– *a múzeumpedagógus, a művelődésszervező?*

A kisebb és közepes méretű múzeumokban gyakran összekapcsolódó két szakterület munkatársainak alapfeladata a múzeumba érkező látogatók számára múzeumpedagógiai foglalkozások kidolgozása, megvalósítása, a múzeumi kiállításokhoz kapcsolódó rendezvények, programok megszervezése a múzeum célcsoportjai számára. Nagyobb múzeumok esetében a múzeum külső és belső kommunikációjáról, a médiával való kapcsolattartásról külön munkatárs gondoskodik.

– *az interpretátor, tárlatvezető, kiállításőr?*

A múzeum kiállításai és egyéb közönségszolgálati programjai nem lennének megismerhetők nélküle. Felkészültsége, empátiája, a látogatóval történő kapcsolatteremtése kulcsfontosságú, a legközvetlenebb és azonnali hatást váltja ki.

– *gazdasági és technikai munkatárs?*

Biztosítja a múzeum működésének közvetlen feltételeit. Munkája látszólag alig észrevehető, ám, ha a pénztárak előtt hosszan kígyózó sorokat, vagy elhanyagolt mosdót, nyíratlan füvet, rendezetlen múzeumudvart tapasztalunk a múzeumi látogatás során, máris kiderül munkájának hiánya, ugyanakkor fontossága.

– *a múzeumigazgató?*

Egy személyben felel a múzeumban folyó valamennyi szakmai és gazdasági tevékenységért, a múzeumban elhelyezett kulturális javak szakszerű megőrzéséért és interpretálásáért. A szervezeti hierarchiának megfelelően nagyobb múzeumok vezetőjeként gyakorolja a munkáltatói jogokat, kialakítja az intézmény szervezeti rendjét, az intézmény gazdasági igazgatójával együttesen vállalhat pénzügyi kötelezettségeket.

Az igazgató kapcsolatot tart az intézmény fenntartójával és más partner intézményekkel. Irányításával készülnek a múzeum stratégiai és éves munkatervei, beszámolói, forrásteremtő pályázati projektjei. Vezetői megbízatása többnyire határozott időtartamra szól, azonban ezen időszak alatt is ellát(hat) muzeológiai és közművelődési tevékenységet.

– *a muzeális kiállítóhely/tájház vezetője?*

Mondhatjuk azt is, hogy mindent, hiszen ezekben az intézményekben dolgozók nagyon gyakran egy személyben tájházvezetők, muzeológusok, rendezvény-szervezők, pályázatírók, múzeumpedagógusok, mőtárgykezelők, tárlatvezetők, kiállításőrök és gondnokok.

Az intézmény méreteihez és sajátosságaihoz igazodva természetesen az arányok egyik vagy másik irányba eltolódhatnak, de egy biztos, napjainkban egy jól működő tájházban nagyon sok olyan tevékenység zajlik, mint amilyen a múzeumokban. Tájházban, muzeális kiállítóhelyen dolgozva a legfőbb feladatunk, hogy meglévő és folyamatosan megszerzett szaktudásunk birtokában végezzük saját feladatainkat, és képesek legyünk felmérni, mely feladatok megoldására kell külső közreműködőt, segítőt, önkéntes munkatársat, rész- vagy teljes munkaidős alkalmazottat bevonnunk.

Összegzésként megfogalmazhatjuk, hogy a múzeumok – nagyságuktól és besorolásuktól függetlenül – és munkatársaik működésük során mindenkor kötelesek betartani a rájuk vonatkozó jogszabályokat, és mindent el kell követniük azért, hogy a küldetésükben megfogalmazott célkitűzéseknek a lehető legnagyobb mértékben megfeleljenek. Nagyon fontos azonban, hogy

TÁJHÁZI AKADÉMIA 2009 - Oktatási anyag

munkájukról a fenntartói, látogatói, pedagógusi oldalról visszajelzéseket kapjanak, hiszen a megfelelő anyagi források és szaktudásuk mellett ez segítheti őket abban, hogy korszerű eszközöket alkalmazva jól kezelt, gyarapodó gyűjteményeik, igényes, érdekes kiállításaik, ezáltal elégedett és visszajáró közönségük legyen.

Irodalom

Ébli Gábor

2005 Az antropologizált múzeum. Budapest

Vásárhelyi Tamás–Sinkó István

2004 Múzeum az iskolatáskában. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről